

Barndomens reglering via skol- och föreningsidrott

Tomas Peterson

Abstract: In 2003, the Swedish government made a "handshake" (Handslaget) with the The Swedish Sports Confederation, offering one billion Swedish crowns over a period of four years to local sport clubs in order to create projects that would engage more children in organised sport. One way of doing this was by way of sport clubs collaborating with schools, so that within the school day pupils would be exposed to club sports – either through club instructors coming to the school or the pupils coming to the club facilities. But what happens when an activity constructed on one social field, in Bourdieu's sense, and according to the specific conditions of that field, is simply lifted over to another social field? The basic aim of school sport is to enable each individual take the responsibility for his or her body in a lifetime perspective, whereas club sport is based on competition and strives towards selection, ranking and elitism. This article is based on an evaluation of all projects taking place within school hours in Malmö during 2005-2006. In relation to the basic goal, formulated unilaterally by the State and the Sports Confederation, that these projects should lead to the activation of children that are not yet physically active, the article argues that the result may be the opposite: the weakening of both the school subject Physical Education and the normal activity of sport clubs.

Key words: Social Field, Sport, Physical Education, Handslaget/the Handshake

Tomas Peterson, Professor, Sports Sciences, Malmö University

Inledning

Skolan och föreningsidrotten utgör de kanske viktigaste sekundära socialiserarna i det svenska samhället. De utgör båda viktiga instrument för uppfostran och påverkan, där kunskaper, färdigheter, förhållningssätt och värderingar produceras, förmedlas, återskapas och förändras. De arbetar båda med barn och ungdomar under den viktigaste växt- och mognadsperioden i deras liv och de arbetar båda utpräglat stadielinriktat. De skall tillhandahålla både utbildning och social fostran. Båda fungerar samtidigt som selektionssystem, där barn och ungdomar rangordnas efter kunskapsinhämtning respektive prestation. Formerna för detta varierar – formellt via betyg respektive uttagning, indirekt via olika pedagogiker som används för att ge barn och ungdomar både bildning och fostran. Denna artikel behandlar en form av barndomens reglering genom skolan, synliggjord genom relationen mellan två olika sociala fält – föreningsidrottens och skolans fält (se Peterson, 2007; 2008).

Båda dessa fält berördes av en politisk reform, kallad "Handslaget", som genomfördes 2004-2007 i Sverige (och efterföljs av en ännu större satsning kallad "Idrottslyftet" (2007-2010). Regeringen aviserade efter valet 2002 att Riksidrottsförbundet (RF) skulle få disponera en miljard kronor under en fyraårsperiod för satsningar på idrottens barn- och ungdomsverksamhet. Pengarna skulle användas för att stötta och uppmuntra idrottsföreningar och förbund att öppna dörrarna för fler, hålla tillbaka avgifterna, satsa mer på flickors idrottande, delta i kampen mot droger och intensifiera samarbetet med skolorna. Den nya borgerliga regeringen efter valet 2006 bestämde sig för att fortsätta Handslaget, men med tre skillnader. För det första döpte man om stödet till "Idrottslyftet". För det andra fördubblade man stödet till 500 miljoner kronor om året i fyra år. För det tredje överlåter man åt Riksidrottsförbundet att själv bestämma stödets inriktning. Det finns således inte längre fem teman som projektansökningarna måste inriktas mot. När det gäller den inriktning denna utvärdering gäller, samarbetet mellan skola och idrottsföreningar, finns denna emellertid fortfarande kvar bland de uttalade prioriteringarna.

Det jag är intresserad av är temat "intensifierat samarbetet med skolorna", eller rättare sagt de projekt som utspelar sig på skoltid. Många projekt har aktivitet i omedelbar anslutning före eller efter skoltid, och dem har jag inga problem med. Men skoldagen tillhör skolan, inte föreningsidrotten. Här korsas plötsligt två sociala fält, två fältlogiker, med en rad principiella problem som följd.

Den politiska kopplingen mellan beslutet om "30 minuters fysisk aktivitet om dagen för alla skolbarn", som regeringen tog 2003 och Handslagets tema om att intensifiera samarbetet mellan idrottsföreningar och skolor, ligger enligt min uppfattning i att det för regeringen blev möjligt att säga till kommunerna och skolorna: här finns pengarna som kan förverkliga de 30 minuterna. Inte desto mindre ställde detta skolor och idrottsföreningar inför en rad principiella och praktiska problem. I RF:s kommentarer (<http://www.rf.se>) till instruktionen gällande de fem teman för Handslagsprojekt, hette det bland annat att:

Huvuddelen av idrottens ledare är ideellt verksamma, det vill säga de är upptagna av sina civila arbeten under skoltid. Om de skall kunna delta i skolans verksamhet måste de rimligen ersättas... Idrottsföreningarnas verksamhet... är inriktad på de barn och ungdomar som söker sig dit av egen fri vilja. Den fysiska aktiviteten i skolan har som sin viktigaste målgrupp de som av olika skäl inte lockas av idrottsrörelsens utbud. Här krävs en annan inriktning och pedagogik, som i sin tur säkert kräver utbildning av de idrottsledare som engageras i skolans arbete. Det är slutligen viktigt att betona ansvarsfördelningen

mellan den offentliga skolan och den frivilliga idrottsrörelsen. Idrottsföreningarna kan vara en viktig stödresurs i skolans verksamhet, men aldrig ta på sig huvudansvaret för undervisningen.

I denna kommentar anges ett antal utvärderingsbara förutsättningar för Handslagsprojekten, samtidigt som RF identifierar ett antal möjliga problem i ett samarbete mellan skola och föreningsidrott: oavlönade föreningsledare som kompletterar/ersätter skolans personal, en ändrad inriktning på idrottsföreningens normala verksamhet - byggd på en annorlunda pedagogik - samt en utformning av verksamheten så att den inte ersätter skolans ordinarie arbete. Att skolan och föreningsidrotten skall samarbeta för att "få fler att röra sig mer" kan synas som en både behjärtansvärd och oproblematisksk uppmärksamhet. Det råder en stor enighet i samhället om betydelsen av idrott och fysisk aktivitet för hälsa och välbefinnande. Samtidigt visar aktuell forskning att de som är aktiva rör sig allt mer, medan de som är inaktiva blir allt fler (Engström, 2002). Både skolan och föreningsidrotten vill verka för att nå även de barn och ungdomar som inte är fysiskt aktiva. Skolans medel är i första hand ämnet Idrott och Hälsa, medan föreningsidrotten tillhandahåller barn- och ungdomsidrott inom 70 olika specialidrotter. RF:s kommentarer belyser några av de möjliga problem som uppstår när två verksamheter som bygger på olika förutsättningar sammanförs.

I kursplanen för Idrott och Hälsa betonas att man skall lära eleverna att ta ett livslångt ansvar för sin kropp och att varje individ skall utvecklas enligt sina egna förutsättningar. Ämnet har också fått en allt tydligare teoretisk profil. RF:s policydokument "Idrotten vill" deklarerar på sin sida att "Vi vill på alla nivåer bedriva vår idrott så att den utvecklar människor positivt såväl fysiskt och psykiskt som socialt och kulturellt" (www.rf.se). Samtidigt är tävlandet grunden för föreningsidrotten, med sin grund i selektion och rangordning. En för Handslaget relevant frågeställning är därför vilka konsekvenserna blir när ideella föreningar övertar aktivitetsansvar under skoltid – för samhället, för skolan, för föreningsidrotten och för de inblandade aktörerna.

RF:s självklara utgångspunkt var att med hjälp av Handslaget nå de som inte redan är medlemmar i en idrottsförening. Inte heller för staten kan huvudavsikten ha varit att nå de som redan är föreningsaktiva. Däremot kan en grundtanke även bakom statens önskemål om att föreningsidrotten finns på skolans fält vara att öka möjligheterna för att aktivera barn och ungdomar som inte redan är fysiskt aktiva och skapa intresse för en fortsatt aktivitet utanför skolan. Denna målsättning är på andra sidan inbyggd i läroplanen för skolidrotten, medan den inte ingår i föreningsidrottens normala verksamhet; tvärtom omfattar denna endast de som frivilligt deltar. En fråga är därför hur kvalificerade handslagsföreningarna är att lösa denna uppgift i den mån skolidrotten inte klarar av den? Skall handslagsföreningen erbjuda barn och ungdomar mera av ett slags verksamhet som de fysiskt inaktiva redan avvisat?

Eller har handslagsföreningarna anpassat sin ordinarie verksamhet efter denna uppgift? Hur har man då gått tillväga? Och om så är fallet – vad händer när den som via handslagsverksamheten söker sig till föreningsidrotten och konfronteras med dess ordinarie verksamhet? I den utsträckning de fysiskt passiva är barn och ungdomar med så kallade särskilda behov, vilken kompetens har handslagsföreningarna att med sin verksamhet tillmötesgå dessa? Kommer skolidrotten att påverkas av innehållet i Handslagsprojektet, och kommer föreningarnas verksamhet att påverkas av skolidrottens utformning? Vad händer med idrottsföreningarnas ordinarie verksamhet när kraft och resurser måste avsättas till handslagsverksamhet på skoltid? Och vilken framgång kommer handslagsprojektet att ha när det gäller att aktivera flera?

När jag skriver att "en grundtanke bakom statens önskemål kan vara" innebär det att jag har varit tvungen att göra en tolkning i en fråga där man borde ha kunnat förvänta sig en betydligt större tydlighet. Men rent praktiskt måste det ha framstått som omöjligt att enbart (eller i första hand) vända sig till de elever som inte redan var aktiva. Inte heller var det möjligt att vända sig till alla elever i alla skolor, till det skulle det behövas enormt mycket större resurser. Hade man å andra sidan intervenerat så massivt, skulle resultatet i praktiken blivit att föreningsidrotten övertagit idrottsämnet i skolan. Så det som till synes kom till enligt devisen "det dunkelt sagda är det dunkelt tänkta" kanske var tydligt tänkt men inte möjligt att säga. För detta talar projektformen, som inbjuder till att starta experimentverksamhet för att sedan göra en tydligare konstruktion utifrån "de goda exemplen".

Teoretiska utgångspunkter: vad händer när fält korsas?

Denna artikel baseras på en utvärdering av Handslagsprojekt som finansierades av Riksidrottsförbundet. Jag valde att låta mig inspireras av Bourdieus fältteori för att synliggöra skolans och föreningsidrottens fält - deras avgränsningar, maktpositioner och aktörer, de olika former av kapital som dessa besitter och de olika former av habitus som skapas på respektive fält (Bourdieu, 1993; 1997). Jag hade inte för avsikt att genomföra en regelrätt fält- eller korrespondensanalys, utan i första hand används Bourdieus begreppsapparat som utgångspunkt för att diskutera *förutsättningar för fältens korsande i termer av skillnader och likheter*.

Enligt Bourdieus fältteori borde fältens korsande ge upphov till en rad problem eftersom de är konstituerade på olika sätt. I vårt fall finns det en rad viktiga principiella skillnader mellan skolan och föreningsidrotten (i fortsättningen avgränsade till de för oss relevanta *delfält* som utgörs av *skolidrottsämnet* respektive *barn- och ungdomsidrotten*). Till att börja med är skolan en av de centrala statliga apparaterna medan föreningsidrotten är den största och mest aktiva av det civila samhällets centrala aktörer - de svenska folkrörelserna. Som statlig apparat är skolan en byråkrati med detaljreglerad verk-

samhet (läroplan) och undervisningen ges av professionell personal, i betydelsen utbildad och avlönad. Skolans verksamhet vilar också på ett av samhällets få kvarvarande obligatorium – skolplikten.

Barn- och ungdomsidrotten bedriver en verksamhet som i dessa avseenden är skolans motsats. Varje förening har rätt att självständigt tolka de verksamhetsidéer Riksidrottsförbundet står för (se ”Idrotten vill”), nästan alla som leder verksamheten arbetar ideellt, utbildningsnivån är låg och verksamheten bygger på frivillighet. *Trots att det som står i centrum kallas idrott är förutsättningarna således vitt skilda för skol- och föreningsidrotten. Samma ord har olika innebörder beroende på vilket fält man rör sig.* Andra skillnader som kan härledas från dessa är olikheter i använd pedagogik, olika former av deltagardemokrati, olika utformning av selektionssystem (betyg respektive prestation) och olika syn på föräldrarnas roll (i skolan hålls föräldrarna utanför verksamheten, i idrotten är de ofta en förutsättning för den samma).

Metod

Utvärderingen utgick från två bedömningar: dels hur projekten genomfördes utifrån sina egna förutsättningar, dels om deras verksamhet har bidragit till att uppfylla ett av staten och idrottsrörelsen uppsatt mål av mer generell art: har Handslaget via projekt som utspelas på skoltid bidragit till att öka möjligheterna för att aktivera barn och ungdomar som inte redan är fysiskt aktiva och skapa intresse för en fortsatt aktivitet utanför skolan? Det huvudsakliga empiriska material som använts för att besvara dessa frågor insamlades med hjälp av kvalitativ metod. Det rör sig om ett drygt femtiotal intervjuer, varav drygt hälften var formaliserade och resten improviserade och utförda i samband med verksamhet. Därutöver består materialet av projekt gjorda av handslagsverksamhet och ordinarie föreningsverksamhet. Materialet har analyserats både kvantitativt och kvalitativt. Jag samlade även in empiriska material som enbart redovisades och kommenterades kvantitativt – material om Malmös skolor och idrottslärare.

Utifrån mina teoretiska utgångspunkter valde jag att använda följande kriterier för avgränsning gentemot andra Handslagsprojekt: projekt genomförda av idrottsföreningar i Malmö, som sökt på temat ”utvidgat samarbete med skolan”, och således handlades av Skånes IF, projekt som hade verksamhet som låg på schemalagd skoltid, samt projekt som bedrevs under hösten 2005. Fjorton projekt valdes ut (se nedan). Jag valde att inrikta mig på fyra möten med varje projekt. Vi det första mötet gjorde jag en bandad intervju med den projektansvarige. Jag hade läst igenom projektansökan, och min huvudmålsättning med detta samtal var att sätta mig in i projektet – var, när och hur det genomfördes, av vem, för vilka osv. Jag redogjorde också för mina egna utgångspunkter med studien.

Vid det andra mötet uppsökte jag den aktivitet som utfördes i projektets regi, vilket i tre av fallen var på en skola och i resten av fallen i en föreningslokal. Jag iakttog verksamheten, tog bilder, spelade in bakgrundsljud och gjorde anteckningar. Bilder och bakgrundsljud har jag endast använt för eget bruk. I förekommande fall samtalade jag med den/de lärare som var närvarande. I ett fall gjorde jag en bandad intervju med den ansvarige prorektorn på skolan. Jag gjorde inga formaliserade intervjuer med barnen. Detta kan tyckas märkligt eftersom det är deras aktiviteter det handlar om. Till att börja med var det svårt att hitta tid för intervjuer; Handslaget stod på schemat och både föregicks och efterföljdes av andra lektioner. Under själva aktiviteten syntes det kontraproduktivt att göra intervjuer, poängen är ju att de skall röra på sig, inte stå (eller sitta) och prata med en forskare. Så själva den konstruktion som möjliggjorde att fälten kunde korsas omöjliggjorde (eller försvårade radikalt) min möjlighet att tala med eleverna.

Vid det tredje mötet uppsökte jag den av föreningens ordinarie aktiviteter som mest motsvarade Handslagsaktiviteten, både vad gäller verksamhetens utformning och åldersgrupperna. I några enstaka fall träffade jag på barn och ungdomar som kom ifrån handslagsaktiviteten. Jag använde samma förfarande, det vill säga jag iakttog verksamheten, tog bilder, spelade in bakgrundsljud och gjorde anteckningar. Vid det fjärde mötet återvände jag till varje förening och gjorde en bandad intervju. Jag gjorde intervjuerna utifrån en utökad intervjuguide. Alla citat kommer från de bandade intervjuerna. Utöver dessa möten med föreningarna har jag genomfört dels ett bandat samtal med ett antal gymnasierektorer i Malmö kommun, dels en längre gruppintervju med de handslagsansvariga på Skånes IF samt Skåneidrottens förbundschef.

Projektet

I det följande skall jag kort beskriva vart och ett av de 14 projekten, baserat på projektbeskrivningarna. Därefter skall jag på ett antal punkter jämföra dem.

1. KFUK/KFUM: "KIOSK-projektet" (KIOSK = Kfums Idrott Och Social Kompetens). Genom uppsökande verksamhet aktivitera mellanstadieelever till fysisk aktivitet, ökad social kompetens, drogmedvetande och trafiksäkerhet. Det handlar om konsekvenser, temaövningar och det teoretiska med kost, näring, droger och alkohol. Till verksamheten på skoltid är knutet eftermiddags- och kvällsaktiviteter inom olika idrottsgrenar: volleyboll, intercross och innebandy.

2. Heleneholms IF: "Rörelse för alla i skolan". Få alla elever att röra på sig minst tio minuter varje dag. Lära barnen hur viktigt det är att röra på sig. Utöva något fysiskt varje dag. Utbilda ledare och elever. Starta skolidrottsförening. Hela skolan skall engageras i projektet. Projektet tänkt att vara under

3-3.5 år, det omfattar både skolpersonal, elever och föräldrar och målet är att verksamheten skall kunna fortsätta av egen kraft efter projektet är slut.

3. Backalirarna, Malmö FF och Friskis & Sveltis: "Kirsebergsprojektet", i skolans värld kallat "Hälsoprofilen". Samtliga elever i årskurs sju har en gång i veckan varit aktiva i någon av föreningarnas verksamhet. Inför varje termin har eleverna fått välja vilken aktivitet de vill utöva. Terminen efter har de fått välja en annan av aktiviteterna. Här ingår endast Backalirarna, som kontraktsansvarig Handslagsförening, i min studie.

4. Winning Boxing Club: "Träffsäkert". I samarbete med ett antal gymnasieskolor erbjuds möjlighet till att utvecklas fysiskt och socialt, i en miljö som gynnar integration och jämställdhet. Träning enligt Viking-Pro träningsystem, grundläggande boxningsträning för hela kroppen utan slag mot huvud och kropp. Även styrka, teknik, självförsvar och smidighet tränas under ett normalt pass. Träningen bygger på att utveckla självförtroende och självkänneted både kroppsligt och mentalt.

5. BMK AURA: "Badmintonslaget". I samarbete med Augustenborgsskolan och Munkhätteskolan erbjuds badmintonundervisning för ett mycket brett mångkulturellt elevantal, kombinerat med olika aktiviteter, mindre tävlingar, t.ex. klassmästerskap, domarutbildning och aktiviteter i gym samt andra fysiska aktiviteter beroende på årstiderna.

6. MABI 1: "Handboll för tjejer". Målsättningen är att bygga upp, etablera och utveckla ett intresse hos unga tjejer ute på Rosengård med bl.a. invandrarbakgrund om att vilja spela handboll. Oavsett religion och kultur pekar många undersökningar på att kvinnor med invandrarbakgrund oftast är de som har det svårast, inte bara på arbetsmarknaden, utan också är de som försummar sin egen fysiska hälsa. Vänder sig till tjejer i alla åldrar på Rosengård, i synnerhet till tjejer på låg-, mellan- och högstadiet som går på de olika skolorna i området.

7. MABI 2: "IV/MABI". En IV-klass som utgår från ett gemensamt intresse hos eleverna för fotboll. Undervisning i svenska, engelska och matematik ges av behörig skolpersonal, resterande tid ägnas åt fotboll – i teori och praktik. Utvecklat och genomfört i ett samarbete mellan Malmö kommuns skolförvaltning och MABI. Ekonomiskt stöd har även utgått från Sparbanksstiftelsen Skåne och Handslaget.

8. Malmö Civila Ryttarförening 1. "Fortsättning integrationsprojekt", Ridning på schemat för barn med särskilda behov. Tillsammans med Lilla Skolan, vars samtliga åtta elever rider två gånger i veckan. Avsikten är utveckla, aktivera och stimulera barnen.

9. Malmö Civila Ryttarförening 2. "Fortsättning integrationsprojekt", utökat samarbete med skolföreberedelseklasser. Fördjupning för de ungdomar som har provat på. Underlätta för de nya som kommer till Sverige att komma in i samhället.

10. Malmö Civila Ryttharförening 3. "Fortsättning integrationsprojekt", utökat samarbete med Islamic Center. Ge fler elever chansen att prova på ridning. De elever som har kommit till detta projekt är väldigt ovana vid hästar. Vill därför ge dem en extra chans att lära känna hästar.

11. MAI 1: "Integrationsprojektet", i samarbete med ett tjugofemtal skolor i Malmö. Målet med verksamheten är dels att visa en mötesplats där man kan utöva olika friidrottsgrenar och dels förbättra elevernas hälsa och kondition. Detta projekt har funnits sedan 1999 och haft ett antal olika finansierare: MKB, Sparbanksstiftelsen Skåne och under 2005-2006 Handslaget.

12. MAI 2: "Idrott och Hälsa". Ett halvt dussin idrottsföreningar driver tillsammans en idrottsklass på Lorensborgsskolan, årskurs 6.

13. Fair Play Tennis Club: "Skolan i rörelse på Fair Play 2005". Alla skolklasser I Åk 1-9 i fyra stadsdelar får möjligheten att komma tre gånger var, för att prova på tennis och innebandy, två timmar per tillfälle. Syftet är att ge en fysisk, lärorik och rolig aktivitet som är kostnadsfri, samtidigt som man lär sig grunderna för hur man spelar tennis och innebandy. Verksamheten ger en möjlighet att nå ut till många i olika åldrar som aldrig provat på dessa sporter.

14. IK Sparta: "Av egen kraft". Brottningsträning för killar och tjejer Åk 6-8, var för sig, en timmes ordentlig genomkörning av kroppen åt gången. Både styrketräning och smidighetsträning under lekfulla former men ändå så krävande att varje elev får tänja på sina gränser. Behovet finns utifrån att många idag vill mäta sina krafter, men på fel sätt.

En generell bild av projekten

Som tidigare nämnts var uppgiften att göra en bedömning av om de mål som uppsattes för projektet efter genomförandet har uppfyllts, och i vilken utsträckning detta i så fall skedde med hjälp av de angivna medlen. Om vi börjar med *projektmalet* ses i samtliga fall projektet som en insats för att hjälpa skolorna att få barn och ungdomar att röra på sig mera. Som framgår av projektansökningarna finns det ofta tillkommande sociala värden man vill stå för, man vill att verksamheten skall bidra till integration, man vill få med barn som inte redan är föreningsaktiva eller man vill arbeta med barn med särskilda behov. Därutöver vill man slå ett slag för sin specialidrott och i andra ändan kunna rekrytera nya medlemmar till sin ordinarie verksamhet.

Vad gäller *medlen* för att uppnå dessa mål består de i samtliga fall av aktivitet i handslagsföreningens specialidrott. Endast i tre fall kan man säga att projektet är utformat på ett sätt som går utöver föreningens ordinarie verksamhet - det vill säga man har utvecklat nya verksamhetsformer. I resten av fallen utför man ordinarie verksamhet men för en ny utövargrupp - elever. Detta innebär en anpassning såtillvida att innehållet i den Handslagsverksamheten jag studerat motsvarar det som i föreningarnas ordinarie verksam-

het kallas prova-på-verksamhet, nybörjarverksamhet eller, i några fall, fortsättningsverksamhet. *Genomgående hade aktiviteten på ett rimligt sätt anpassats efter att man i skolan möter alla barn och ungdomar, inte bara de som sökt sig till verksamheten.* I övrigt kunde jag, som sagt, endast i tre fall se exempel på att projektet är utformat på ett sätt som går utöver föreningens ordinarie verksamhet - de ”nya pedagogiska former” som RF:s instruktioner till föreningarna talar om. I allt väsentligt såg jag föreningsidrott, så som den normalt utövas i föreningen, utövad av skolelever.

De tre projekten är KIOSK-projektet, Heleneholms IF samt IV/MABI. KIOSK utvecklades som svar på utlysningen av Handslagsmedel. Den innehåller ny verksamhet, anpassad till i första hand mellanstadieelever, i deras skolmiljö. Den pedagogik som används betonar ansvarstagande för sig själv och kamraterna. De idrottsliga övningarna är konstruerade utifrån denna pedagogik. Projektet finns beskrivet i ”KIOSK ideér och praktik”, KFUK/KFUM (2006). Heleneholms IF:s ”Rörelse för alla i skolan” är mycket omfattande och ambitiöst. Grundtankarna är att få alla eleverna att röra på sig varje dag, att man under en treårsperiod arbetar med utbildning av både skolpersonal, elever och föräldrar, samt att verksamheten skall kunna fortsätta av egen kraft efter projektet är slut. Detta var ett projekt som hade blivit till hela skolans angelägenhet, det engagerade på ett eller annat sätt alla eleverna och hade potentialen att leda till bestående verksamhet.

IV/MABI är en IV-klass som drivs av Malmö kommuns skolförvaltning och MABI. Skolförvaltningen tillhandahåller lärare i basämnen, MABI tillhandahåller en ”klassföreståndare” som samtidigt är fotbollstränare. Undervisning i svenska, engelska och matematik ges av behörig skolpersonal, resterande tid ägnas åt fotboll – i teori och praktik. Utgångspunkten för eleverna är deras fotbollsintresse. Detta tänkes via en pedagogik som utgår ifrån (fotbolls)lagspellet och dess förutsättningar ge pojkar (första året endast pojkar) med icke behöriga betyg både motivation och kunskaper för att bli behöriga till gymnasieutbildning. En utvärdering av det första läsåret finns i Andersson (2006).

Föreningarnas förhållningssätt till denna projektform varierar i stor utsträckning med deras förutsättningar för att bedriva projektet. För de stora föreningarna är Handslaget i första hand den senaste möjligheten att bekosta verksamheten på den nivå man önskar (MAI, Fair Play Tennis Club). För mindre föreningar med lokalansvar gäller i princip samma sak, men här blev Handslaget en oväntad möjlighet att utnyttja dessa lokaler på ett sätt som annars inte varit möjligt (BK Aura, Backalirarna, Malmö Civila Ryttaförening, Winning Boxing Club). I några fall gav Handslaget föreningen möjlighet att faktiskt utveckla nya verksamhetsformer, något som annars inte hade kommit till stånd (KIOSK och Heleneholms IF). Samtidigt bör tilläggas att dessa två projekt, liksom IK Spartas, är beroende av enskilda personers engagemang. I två fall utvecklades med hjälp av Handslagspengar ett originellt

(men inte oproblematiskt) reguljärt samarbete mellan skolmyndigheterna och idrottsföreningar (idrottsklassen och IV/MABI).

Den *kvantitativa* bild jag fick av de fjorton Handslagsprojekt jag studerade under hösten 2005 kan sammanfattas på följande sätt.

- Verksamheten nådde hälften av Malmös skolor, men endast en minoritet av eleverna.
- Motiven för att starta ett Handslagsprojekt varierar, men i samtliga fall ses projektet som en insats för att hjälpa skolorna att få barn och ungdomar att röra på sig mera.
- I de osystematiska samtal jag hade med elever som deltog var den genomgående reaktionen att de "tyckte det var kul att prova på".
- Alla åldersgrupper och skolstadier finns representerade, dock med en tyngdpunkt på mellanstadiet.
- I samtliga fall är det skolan som bestämmer vilka som skall vara med.
- De flesta är med om vad man skulle kunna kalla prova-på-verksamhet, en till tre gånger sammanlagt.
- Endast i tre av projekten kunde jag finna en utformning som går utöver föreningens ordinarie verksamhet, de "nya pedagogiska former" som RF:s instruktioner till föreningarna talar om.
- Vad Handslagsaktiviteten ersätter på skolschemat varierar - en del av den ordinarie skolundervisningen, ordinarie idrottstimmar, förlängd skoldag, timmar till förfogande, Elevens val, tematimmar, timmar avsatta för hälsa och kost.
- I samtliga fall utom tre utförs aktiviteten av personer som normalt lönearbetar åt föreningen.
- Handslagets konsekvenser för föreningarnas ordinarie verksamhet varierar med föreningarnas allmänna förutsättningar.
- Handslagets konsekvenser för nyrekrytering till föreningarna kan sammanfattas med att "det kom färre än vad jag hade trott."
- På frågan om vad som händer om Handslaget tar slut, eller när det Handslagsprojekt man för närvarande har tar slut, svarar de flesta att ja, då är det slut eller förmodligen slut.
- Endast två av projekten ansåg att de *både* uppfyller målsättningen att alla skall röra sig mera och att de når sådana som vanligtvis inte rör sig. Dessa två projekt - Heleneholms IF och Malmö Civila Ryttaförenings projekt tillsammans med Lilla Skolan - är också *de enda som vänder sig till alla eleverna i den berörda skolan.*

Varje projekt har sina särdrag och sina egna förutsättningar. I det följande skall jag kommentera några av dem. IV/MABI är, tillsammans med ridpro-

jekten, det som mest tydligt lever upp till att man engagerar elever som annars inte var tillräckligt fysisk aktiva. Endast en mindre del av eleverna spelade fotboll i en förening, resten hade rekryterats på grund av ett allmänt fotbollsintresse. Oscar Andersson beskriver i sin utvärdering vilka problem detta å andra sidan medförde för fotbollsträningen. Den skulle ju vara meningsfull både för de två pojkar som spelade i MABI:s juniorlag och de klasskamrater som kom oomklädda och bara ville skjuta straffar. Det visade sig för övrigt vid terminsslutet att 13 av de 21 pojkarna hade uppnått behörighet för gymnasiestudier.

De tre ridprojekten levde också i högsta grad upp till målet att nå elever som man annars inte når. I flera fall hade eleverna aldrig sett en levande häst. I många fall, vad gäller förberedelseklasserna och barnen från Islamic Center, red flickor och pojkar vilka annars, av ekonomiska och andra skäl, förmodligen inte skulle ha hittat till en ridskola. Det gjorde ett starkt intryck på mig att se deras möten med hästarna, fyllda av skräckblandad förtjusning. Samtidigt visste jag att merparten av deras klasskamrater inte skulle få samma upplevelse. Endast fyra i varje klass kom ifråga under terminen, efter lottdragning. Även Fair Play Tennis Club:s satsning på att vända sig till stadsdelarna i Malmös innerstad har säkert gett många barn och ungdomar chansen att få prova på en idrottsgren som de antagligen inte kommit i kontakt med annars.

Att komma till Annebergsskolan, där Heleneholms IF:s "Rörelse för alla i skolan" utspelas, var en positiv upplevelse. Detta projekt hade verkligen blivit till hela skolans angelägenhet, det engagerade på ett eller annat sätt alla eleverna och hade potentialen att leda till bestående verksamhet. KI-OSK-projektet iakttog jag tillsammans med klass fyra-lärarinnan, som tyckte att denna verksamhet borde vara en naturlig del av skolundervisningen. Den pedagogik som används betonar ansvarstagande för sig själv och kamraterna, tränar ledarförmåga och väver samman tankar och rörelse. De idrottsliga övningarna är konstruerade utifrån denna pedagogik.

Jag har också i projekten sett många flickor som brottats och boxats med stor entusiasm och barn som utvecklats från nybörjare till drivna badminton- och innebandyspelare. I min värdering av projekten konstaterar jag att vad gäller *projekt målet* ses i samtliga fall projektet som en insats för att hjälpa skolorna att få barn och ungdomar att röra på sig mera. Som framgår av projektansökningarna finns det ofta tillkommande sociala värden man vill stå för, man vill att verksamheten skall bidra till integration, man vill få med barn som inte redan är föreningsaktiva eller man vill arbeta med barn med särskilda behov. Därutöver vill man slå ett slag för sin specialidrott och i andra ändan kunna rekrytera nya medlemmar till sin ordinarie verksamhet. Utifrån sina förutsättningar lyckades projekten nå upp till dessa målsättningar i rimlig utsträckning. Dock var den genomgående erfarenheten att nyre-

kryteringen till den egna verksamheten så långt hade varit mindre än vad man förväntat.

Vad gäller *medlen* för att uppnå dessa mål består de i samtliga fall av aktivitet i Handslagsföreningens specialidrott. Endast i tre fall kan man säga att projektet är utformat på ett sätt som går utöver föreningens ordinarie verksamhet - det vill säga man har utvecklat nya verksamhetsformer. I resten av fallen utför man ordinarie verksamhet men för en ny utövargrupp - elever. Detta innebär en anpassning såtillvida att innehållet i den Handslagsverksamheten jag studerat motsvarar det som i föreningarnas ordinarie verksamhet kallas prova-på-verksamhet, nybörjarverksamhet eller, i några fall, fortsättningsverksamhet. *Genomgående hade aktiviteten på ett rimligt sätt anpassats efter att man i skolan möter alla barn och ungdomar, inte bara de som sökt sig till verksamheten.* I övrigt kunde jag inte se de ”nya pedagogiska former” som RF:s instruktioner till föreningarna talar om. I allt väsentligt såg jag föreningsidrott, så som den normalt utövas i föreningen, utövad av skolelever. Min slutsats är att alla projekt utom ett – MABI Handboll som av olika skäl aldrig startades upp – levde upp till de formulerade målen med hjälp av de medel man hade till förfogande.

Att recensera de enskilda projektens handslagsverksamhet efter endast ett besök vill jag inte göra. Men jag har sett många glada barn och ungdomar utöva idrott. Så låt mig avsluta denna del med några citat som pekar på positiva aspekter av verksamheten. Jag har valt ut tre citat som på olika sätt formulerar det meningsfulla i att arbeta med barn och ungdomar på detta sätt.

Jo men det är ju en vinst för oss över huvud taget, med tanke på hur många som faktiskt kommit hit och faktiskt sett vad boxningen kan vara, det är ju jättepositivt tycker jag, även om vi inte har fått så mycket nya medlemmar... För vi har fått möjligheten att nå ut till väldigt många på ett trots allt enkelt sätt, en reklam som vi inte hade kunnat komma ut med annars, som hade kostat jättemycket pengar annars...Jag tror att i det långa loppet vinner vi säkert någon på det...Men det tar ju tid, alltså någon direkt effekt av det finns ju inte. Visst, här är ju några stycken som har börjat träna här, men med tanke på hur många elever här är, så.

Hur det har gått? Det är lite blandade känslor. Vissa dagar har det gått så bra så man är jätteglad. Vissa andra dagar är man ju slut efter en och en halv klass, liksom. För att man får skrika och jaga och bryta upp dem när de ligger i klumpar och slåss. Men visst, det är skoj. Som badmintonspelare får man se utvecklingen från att de inte kan träffa

bollen tills de kan spela en hel match. Det är skoj, men, det är blandade känslor, kan man säga, egentligen, det är nästan det ärligaste svaret.

Man kan väl ändå säga att det har fallit ut mer positivt än man tyckte, för inte trodde jag att de skulle ta upp hästkunskap i skolan, det trodde inte jag. Det var ingenting som vi pratade om när vi gjorde i ordning det här och sökte pengarna, utan det har väl blivit mer av det än vi trodde.

Föreningsidrott på skoltid

Detta för mig in på den generella frågan: vilka blir konsekvenserna när ideella föreningar övertar aktivitetsansvar under skoltid – för samhället, för skolan, för föreningsidrotten och för de inblandade aktörerna. Det som mina svar skall ställas emot är den av regeringen och Riksidrottsförbundet grundläggande målsättningen att Handslaget skulle bidra till att öka möjligheterna för att aktivera barn och ungdomar som inte redan är fysiskt aktiva och skapa intresse för en fortsatt aktivitet utanför skolan. I denna, mer generella del av utvärderingen, bedömer jag dessa mål mot de medel som använts – Handslagsprojektet.

Bidrar Handslagsprojekt på skoltid till att aktivera barn och ungdomar som inte redan är fysiskt aktiva?

Vi står inför ett omfattande folkhälsoproblem, elegant formulerat av Lars-Magnus Engström: de som är aktiva rör sig allt mer, medan de som är inaktiva blir allt fler. RF identifierar självt det grundläggande problemet: "idrottsföreningarnas verksamhet är inriktad på de barn och ungdomar som söker sig dit av egen fri vilja. Den fysiska aktiviteten i skolan har som sin viktigaste målgrupp de som av olika skäl inte lockas av idrottsrörelsens utbud". Ur folkhälsosynpunkt bör således den stora uppmärksamheten riktas mot dem som idag inte är fysiskt aktiva. Detta är en uppgift som skolidrottsämnet har svårt att handskas med. Varför skulle föreningsidrott via Handslaget vara lösningen på detta? För det första var det en försvinnande liten del av Malmös skolbarn som berördes av projektet under höstterminen 2005. För det andra är det tveksamt om de som redan tackat nej till både föreningsidrott och skolidrott kan nås med hjälp av ännu mer föreningsidrott.

Mitt svar är nej, det gör man inte. Du når inte den gruppen med den här typen av verksamhet...det är ju så, och det gäller människor över huvudtaget, säger min erfarenhet, det är ju inte förrän de själva vill göra en förändring i sitt liv, så kommer de att göra det. Det kvittar vad det är du ger till människor som inte vill eller inte känner sig delaktiga

i samhället för övrigt, så kommer de inte att ta det till sig ändå. Utan då får man jobba på ett annat sätt.

Och varför skall man lösa ett problem, som skolan själv har svårt att lösa, med hjälp utifrån? Bourdieus sociala fält är uppbyggda av makthierarkier. På det svenska skolfältet finns längst ned i den hierarkin ett antal ämnen (exempelvis bild, musik, hemkunskap och idrott), vars förutsättningar präglas av denna position. Om en rektor var tvungen att konstatera att hennes skola inte kunde ge eleverna en bra undervisning i matematik, skulle hon då vända sig ut i samhället och försöka hitta en amatöristisk matematikerförening som kunde rycka in? Nej, men när det gäller idrottsundervisningen går det bra:

Det är en klass som inte fungerar på jympan och gymnastikläraren har uttalat att 'det här funkade inte längre och jag har inte mer att ge dom just nu'. Och då frågade dom mig om jag vill gå in och ta gympatim-marna med den klassen resterande del av terminen efter påskveckan.

-Vad är din idrottsliga bakgrund?

-Taikwando. Det är en kampsport. Och det jag plockar därifrån, det är egentligen disciplin. När vi har kul och busar, då gör vi det. När vi är tysta och lyssnar, då gör vi det”.

Fältet läcker således i den änden och det är detta som gör Handslaget så problematiskt. Men läckan är också förutsättningen; utan ett svagt idrottsämne hade denna verksamhet inte behövts. Regeringen vill ta föreningsidrotten till hjälp för att lösa skolans problem. Detta blir, menar jag, i sin tur indirekt ett argument för att inte behöva ta itu med en omfattande folkhälsopolitisk problematik.

Jag drog den slutsatsen tidigt när det här drog igång, att i förlängningen så kommer det bli så att föreningslivet tar över mer och mer av idrottsverksamhet, i samarbete med skolan, för att dom resurserna behövs till annat...om gymnastikläraryrket förändras så att de blir mer vägledare, så att de har kunskaper om...67 olika idrotter, så är det inget fel om de kan vägleda elever efter deras intressen.

Politikerna vill ju, tror jag, att idrotten skall ta större ansvar även för idrotten i skolan, om jag har fattat det hela rätt, och jag hoppas att vi inte skall göra det ideellt, bara. Utan att vi kan få några resurser, för att vi skall klara av den verksamheten. Så tror jag att idrotten skulle

klara en mycket stor del av idrotten i skolan. Om man hade fått samma resurser som finns i skolan idag.

Synsättet är inte nytt. Skolbarn har alltid kunnat möta idrottsföreningar på skoltid. Till skolans uppgifter hör att bekanta barn och ungdomar med det omgivande samhället. Därför ingår museibesök, externa föreläsare och olika former av ”prova på-aktiviteter” som en naturlig del av undervisningen. Under SIA-skolans tid kan man väl till och med säga att denna verksamhet, med tyngdpunkten i folkrörelsemedverkan, institutionaliserades. Idag har många skolor ett etablerat samarbete med idrottsföreningar i olika former. Initiativet kan komma både från skolor och från föreningar. Samarbetet kan vara kort- eller långsiktigt och handla om allt ifrån enstaka besök av föreningen för att visa upp sin verksamhet till att skolor på grund av lokalbrist köper både lokaltid och verksamhet från olika idrottsföreningar för att kunna genomföra delar av idrottsundervisningen. Detta senare illustrerar samtidigt den svaga ställning skolidrottsämnet – Idrott och hälsa – har på skolans fält. Mitt svar på frågan om huruvida Handslagsprojekt på skoltid bidrar till att aktivera barn och ungdomar som inte redan är fysiskt aktiva är således tude-lat tvivelsamt. Kvantitativt bidrar de mycket begränsat, helt enkelt därför att de når en så begränsad del av skolornas elever. Kvalitativt därför att de i så stor utsträckning försöker nå barn och ungdomar med en verksamhet – föreningsidrott – som många av dessa barn och ungdomar redan visat att de inte är intresserade av.

Är skolidrott föreningsidrott?

Detta är en retorisk fråga, eftersom skolidrott är något annat än föreningsidrott och skall vara något annat än föreningsidrott. Men risken är att Handslagsprojekt på skoltid medverkar till att skolidrott blir föreningsidrott. Det finns således det en risk att Handslaget snarare medverkar till att befästa den svaga ställning idrottsämnet i skolan har. I den utsträckning föreningsidrott ersätter skolidrott urholkas innehållet i läroplanen för skolidrottsämnet. I instruktionerna heter det ju att ”idrottsföreningar skall uppmuntras att i nära samarbete med skolorna utveckla metoder som lockar alla elever till fysisk aktivitet i olika former”, och att ”här krävs en annan inriktning och pedagogik...” Detta måste i första hand vara en uppgift för skolidrottsämnet.

Skälen härtill följer ur det enkla konstaterandet att *föreningsidrotten är bra på det som föreningsidrotten är bra på*. Grunden är att RF-idrott är tävlingsidrott. Det är också tävling som drar de stora barn och ungdomsgrupperna till idrotten. Men vi vet också att det finns betydande grupper som inte attraheras av denna verksamhet. För dessa skall föreningarna således utveckla alternativa metoder baserad på en annan inriktning och pedagogik än de som de tillämpar i sin egen verksamhet. I allt väsentligt såg jag föreningsidrott, så

som den normalt utövas i föreningen, utövad av skolelever. Detta betyder inte att barnen tävlade och rangordnades i de projekt jag studerade, men så arbetar man ju inte heller i föreningarnas ordinarie verksamhet när det gäller prova-på- och nybörjarverksamhet.

Jag kör ju samma pedagogik som när jag har yngre i träning. Jag kan inte se att pedagogiken skiljer sig från idrotten som jag håller i och som hålls på skoltid...Man lägger ju ribban lågt från början, för att alla skall hinna med. Och i början delar man upp dem så att de som är duktiga redan, att de skall få göra lite mer avancerade övningar samtidigt som de som inte har hållit på tidigare, att de skall få lära sig grunderna riktigt ordentligt från början, så att de hinner ikapp, lite. För när de kommer ikapp kan de gå in i komplexa övningar de också. Utan att det förstörs för mycket. Och dit har vi kommit med den gruppen jag har nu.

Snarare än att utveckla nya pedagogiska former uppskattas handslagsinstruktörerna av skolfolket för "idrottens pedagogik". När jag har talat med lärare som är med vid Handslagsaktiviteter framgår att det som avses i första hand är idrottens auktoritära pedagogik, förankrad i historiska traditioner och fortfarande möjlig att utöva på grund av den frivillighet med vilken föreningsidrottens aktiva underkastar sig. I dagens skola blir den både problematisk och samtidigt, paradoxalt, efterlängtd.

Sköter de sig inte så får de stanna kvar i skolan. Förra året stängde jag av sex stycken elever. Det var jag själv som sa till skolan att de får inte komma hit fler gånger. Då får de stanna kvar i skolan. Hos någon annan lärare, sätta sig och räkna matte eller läsa något istället...Det var skadegörelse, och jag fick helt enkelt springa omkring och vara vakt, det var fyra som var störiga och så fick tjugo stycken lida för det. Vi visste ju om att det här är problemskolor, så vi visste ju om att det skulle bli problem. Mycket och mycket, det är ju så att de är barn, ändå, ju. Det är så klart, man vill ju inte att de skriker när de byter om i omklädningsrummet, men samtidigt, är de femton stycken elvaåringar så gör dom ju det. Men ren skadegörelse och så, det får man ju sätta stopp för. Plus att skolan blir väldigt glad, för de får ju inte lov att stänga av elever i den åldern. Dom blir ju glada för att jag kan ju visa, jag kan vara hård mot dom. Sköter dom inte sig så får dom inte komma hit, så fungerar det inte på skolan.

Dom var här rätt många säsonger, och alla sa bara till mig att 'väck med dom'. Jag sa att vi kan inte låta minsta problem ta väck en skola, vi måste försöka kämpa. Jag snackade med lärarna, med rektorn, med eleverna, men alltså dom ville inte vara här. Dom levde jävel, dom bara slogs. Och kom där nån tjej som kom först till längdhoppet, så kom de andra och ställde sig efter henne, så kom grabbarna då...och ställer sig först. Så säger jag att hon först, men det kan man inte säga i den skolan, det exploderar direkt. Att det är nån tjej som går före. Bara bråk, slagsmål, gjorde ingenting, sprang runt bara, bråkade, det blir ingen verksamhet i det. Och så var det alltid. Sprang 800, dom gömde sig bakom höjdmattorna, i bastun hittade jag tre, och så var det varen-da gång. Varena gång. Vi kämpade, säsong efter säsong. Till sist sa jag att nej, nu är det stopp. Och dom bara liksom YES, sa dom då.

Disciplinproblem?... Första året hade jag några som hade det stökigt i skolan, men det gick över ganska fort. Detta året några stycken. De fick lämna hallen och vi pratade med skolan. Ett som höll på att bli slagsmål. Och uppe i omklädningsrummet. Sökte igenom sina kompisars fickor, de fick ju lämna hallen. Men de har varit här sen dess, med lite extra uppvaktning.

Den ena organisationen bygger på ofrivillighet, genom ett skoltvång, och den andra bygger på frivillighet, så skall man sammanföra de två verkligheterna, och det är klart att det blir kollisioner.

Handslagsaktiviteter kan således från skolans sida användas som disciplineringsinstrument (åt båda hållen, det finns i materialet exempel på att "sköter ni er här i klassrummet så blir det Handslaget denna vecka också"). Detta ingick inte i regeringens och RF:s avsikter när man skapade Handslaget, men framstår som en av många "oavsiktliga konsekvenser" av att fälten korsas. De ovan anförda exemplen är inte representativa för alla handslagsaktiviteter jag studerat, men heller inte de enda. Generellt sett möter Handslagsinstruktörerna en annan social situation än den de är vana vid från sin förening.

Generellt känns det som att de flesta tycker att det är roligt när de är här. Men sedan detta med ljudnivån, och de skrattar och är odisciplinerade, det känns som att det bara är så det är, för lärarna som sitter där verkar inte speciellt förvånade över det, och de sitter där i godan ro och det verkar som att det är deras vardag som ser ut så och jag förstår inte hur de orkar, för jag är totalt utmattad efter en sådan timme.

Men det känns inte som elevernas fel heller, för det verkar som att det är så det är.

När jag har jämfört föreningarnas handslagsverksamhet med deras reguljära verksamhet har jag inte sett några större skillnader, vare sig det gäller vad man gör eller hur man gör det. Skillnaderna utgörs av förflyttningen från ett fält till ett annat. Föreningsidrotten är bra på det som föreningsidrotten är bra på, en verksamhet som har utformats på idrottens fält, enligt detta fälts specifika förutsättningar och egna logik. Det som sker är, med några undantag, i huvudsak att den reguljära verksamheten överförs till skoltid. Mitt svar på frågan om huruvida skolidrott är föreningsidrott är att nej, det är den inte idag. Men en fortsatt satsning på Handslagsprojekt på skoltid riskerar att leda utvecklingen dithän.

Hur ser förutsättningarna för idrottsämnet i skolan ut?

Föreningsidrottens närvaro i skolan förstärker effekterna av andra problem som gäller utformningen av skolidrottsämnet. När jag säger att föreningsidrotten är bra på det som föreningsidrotten är bra på gäller i det här sammanhanget tyvärr inte det motsatta. Skolidrotten är inte bra på det som skolidrotten borde vara bra på. Idrotten i skolan skall använda som medel för att nå övergripande mål. I kursplanen för Idrott och Hälsa betonas att man skall lära eleverna att ta ett livslångt ansvar för sin kropp och att varje individ skall utvecklas enligt sina egna förutsättningar. Ämnet har också fått en allt tydligare teoretisk profil. Föreningsidrottens starka påverkan på skolidrottsämnet belyser ämnets innehållsmässiga bräcklighet, underkuvad på sitt eget fält och under stark påverkan av verksamheten på ett annat. Som sagt, det läcker. Låt oss i detta sammanhang inte glömma det ansvar idrottslärarytbildningarna har för tillståndet, inklusive den som jag själv är vetenskapligt ansvarig för här i Malmö.

Det du ser är ju att man pratar mycket mer idag om överviktiga barn, man pratar mycket mer om barn med koncentrationsproblem...och det är långt ned i åldrarna, jag är helt övertygad om att det hänger ihop med gympan, många av dem som har idrott - om jag inte är utlärdd idrottslärare så kan jag inte det här med i vilken ålder jag skall göra vilka övningar, träna motorik, träna balans, pratar man med många tjejer och killar så är det man gör...ja, har man en gympalärare som gillar fotboll så spelar man fotboll, ibland så trycker man in lite annat...inga av dem kan hoppa hopprep, dom kan inte slå kullerbyttot, det finns jättemycket som dom inte klarar, som man tycker att det borde dom ha lärt sig på idrotten, men det har dom inte, dom har inte det med sig i sitt bagage. Dom kan inte gå och tugga tuggummi samtidigt.

Idrottsämnets innehållsmässiga bräcklighet förstärks av den stora andelen obehöriga lärare och den minst sagt ansträngda lokalsituationen i Malmö. Jag har låtit samla in statistik om idrottslärare och skolidrottslokaler i Malmö 2006. Nedan följer de för utvärderingen mest relevanta slutsatserna (Åkeson 2006):

- Skollagen är författad så att i stort sett vem som helst kan anställas som idrottslärare i såväl den offentliga som den privata sektorn.
- På nästan en tredjedel av skolorna i Malmö bedrivs idrottsundervisning av obehöriga idrottslärare (31 %). Uppdelat på olika stadier har alla gymnasier behöriga idrottslärare (100%), medan det på 36% av 1-9 – skolorna finns elever som inte får idrottsundervisning av en behörig idrottslärare.
- Av Malmös idrottslärare är 83,3 % behöriga idrottslärare.
- Det är främst idrottslärarnas ålder som har betydelse för vad de tjänar. Behörighet har viss (underordnad) betydelse och kön har ingen betydelse.
- Det verkar som att det är vanligare med obehöriga idrottslärare på Malmös friskolor än på de kommunala skolorna.
- Det verkar som att det på cirka en fjärdedel av skolorna i Malmö inte finns lokaler avsedda för idrottsundervisning.

I den maktstruktur skolan utgör är behörighetsgraden lägst i de ”praktiska ämnena”, dit idrott och hälsa hör. Därför kan man, om man påtalar att ens skola saknar idrottslärare, få höra följande:

Då säger de bara OK, du får ni välja, antingen så anställer vi en idrottslärare och plockar bort en klasslärare - då får ni trettio ungar i klassen, vilket vill ni ha? Då väljer man att 'vi skiter i idrottsläraren, vi vill inte ha trettio ungar i klassen heller'. Färre ungar i klassen och så skippar vi idrottsläraren. Så allting ställs ju alltid mot vartannat.

Att i sådana situationer skolorna erbjuds samarbete med idrottsföreningar via Handslaget upplevs säkert som mycket positivt, men förmodligen på andra grunder än de avsedda:

Risken är ju att detta är en verksamhet som man kan få gratis...hur enkelt är det då inte...’nu har vi ingen gympalärare, utan vi har andra verksamheter, då kan vi samarbeta där så får vi gratis och det kostar ingenting’. Alltså pengar har ju betydelse idag...man har ingen gym-

palokal, ibland kan det vara begränsat så man ändå skall använda annat. Men det är ju fortfarande gympaläraren som skall hålla i det här.

Det bygger då på tanken att dom attraherar elever, medan då skolidrotten i många fall stöter bort dem...Tanken är - man har inte tänkt tanken fullt ut, bara sett attraktionskraften och att det måste finnas något samband mellan föreningsidrott och skola. Men inte insett glappet mellan en läroplan och en medlemsavgift i badmintonklubben. Jag tror man betraktar det som social ingenjörskonst. På regeringsnivå. Alltså att det handlar om att försöka bygga något slags samhälle från skrivbordshorisonten. Och man glömmer att det är ett levande material...

Det som framställs som en förstärkning av skolans arbete med att öka möjligheterna för att aktivera barn och ungdomar som inte redan är fysiskt aktiva och skapa intresse för en fortsatt aktivitet utanför skolan, blev för ett antal skolor en möjlighet att kortsiktigt kompensera för akuta resursbrister.

Jag tycker att det är förfelat, i grunden. Grunden är att utbilda personalen på varje skola så att de får en förståelse och kunskap för det här. Men vi får inga pengar för det, och vi lägger ner en jädrans massa timmar och jobb på det. Och personalen tycker det är underbart, de är duktiga på det här, och de suger åt sig, precis som ungarna. Det visar bara att det finns ett behov av någonting i skolan idag som inte finns där och som vi inte kan få. Det är det som retar mig mest.

Det optimala för skolans verksamhet skulle vara att man hade idrottslärare hela vägen så att Handslaget inte hade behövts, men att man kanske hade haft pengar att stoppa in i föreningar under perioder för att till exempel utöka och komplettera skolidrotten med friluftsdagar och andra verksamheter inlagda under året.

Det enklaste hade ju varit att till denna ridskola så hör de här och de här skolorna, och så fick de skolorna, om de är intresserade, att man tillsammans lade upp en sorts strategi, hur man kunde göra det här på ett bra vis så att alla elever som ville kunde få chansen. För nu kan jag känna så här att jaha, så ringde jag just till den skolan. Och nu råkade jag svara i telefonen den dagen och där var någon lärare som var jättestresserad.

I den situation Malmös skolor, framför allt 1-9-skolorna, befinner sig, med en betydande avsaknad av behöriga idrottslärare och en svår localsituation, ser jag inte ett utökat samarbete med föreningsidrotten som en långsiktig lösning på problemen. Snarare ökar risken för att föreningsidrotten kommer att ta över skolidrottsämnet. Detta tror jag inte skulle bidra till att öka möjligheterna för att aktivera barn och ungdomar som inte redan är fysiskt aktiva och skapa intresse för en fortsatt aktivitet utanför skolan.

Tar idrottsföreningarna huvudansvar för skolundervisning?

Både staten och RF har i olika dokument försökt reglera relationen mellan skola och idrottsförening: "idrotten får aldrig överta något av det *ansvar* som skolan/kommunen har *för sin egen verksamhet*" (RF), "idrottsföreningarna kan aldrig ta på sig *huvudansvaret för undervisningen*" (RF), samt "(statliga medel)...får inte *finansiera* sådan verksamhet som är ett kommunalt ansvarsområde" (Ds 2002:43). Detta är för mig *contradictio in adiecto*, alltså, ett logiskt fel som består i att man ger ett begrepp en bestämmelse som är oförenlig med begreppets definition, som i "fyrkantig cirkel". För det första utspelas Handslagsverksamhet under skoltid. Därmed måste det ersätta något annat på schemat. Bland mina exempel finns, som jag tidigare redovisat, ett antal olika sådana konstruktioner. I några fall blir Handslaget till och med en del av den ordinarie skolundervisningen (Idrottsklassen, IV-klassen och ridprojekten). I några andra utspelas Handslagsaktiviteten på skolans idrottstimmor – IK Sparta och Winning Boxing Club. I ett fall – Kirsebergsprojektet - förlängdes skoldagen. Andra varianter har varit Timmar till förfogande, Elevens val, tematimmar, timmar avsatta för hälsa och kost. Endast när det gäller Kirsebergsprojektet kan man säga att Handslaget inte ersätter något annat på schemat. Jag är å andra sidan osäker på om föräldrarna till barnen på den aktuella skolan var medvetna om detta.

Man kan ju inte ha handslagsprojekt under skoltid och undvika att det är något som får på tafs, det finns det inget projekt som kan. Och samtidigt, att ha det efter skoltid, då tycker jag inte att det är ett projekt i samarbete med skolan. Det finns ju de som säger att de har samarbete med skolan, men det ligger efter skolan. Och då kan man ju ifrågasätta hur man samarbetar, att de får klasslistor eller?

Enligt mina observationer är det också tveklöst så att det är handslagsföreningen som har "huvudansvaret för undervisningen". Skolan måste se till att det alltid finns en lärare närvarande (klasslärare, resurslärare, speciallärare, idrottslärare), vilket det också gör för det mesta, men denne har i dessa projekt aldrig huvudansvaret för verksamheten.

Ibland säger jag att 'ni kan sätta er i kafeterian'. För det blir mycket värre när de är med. Så finns det vissa som jag vet är mycket positiva. 'Så ni får gärna vara med'. Så det finns vissa lärare som kommer hit omklädda (medan) vissa kan sitta och rätta skrivningar. Vi har alltid en samling innan, där vi pratar både med elever och lärare. Är det en skola som är mycket bråkig, då vill jag ha att en lärare går med. Men sen ibland, när ungdomarna är lite stimmiga, så är det någon lärare som är, lite, ja, det blir negativt av det hela. Det går mycket bättre om den läraren inte är där. Då brukar vi, 'sätt dig i kafeterian, ta en fika, så tar jag hand om det här'.

Alltid lärare som kommer hit, sen är det vissa klasser som är små och duktiga, och där säger läraren är det OK att jag går tillbaka och hämta lite skolböcker och ringa några samtal? Så säger jag att visst, det fungerar. Eller så säger jag att nej, det går inte. Vissa klasser får komma med två-tre vuxna med. Förutom mig. Så det är väldigt individuellt. Men det ska vara en lärare med...det är mitt krav. Och skolans. De är ju utanför skolan, men på skoltid. Så det är skolans ansvar...men det skall alltid komma en vuxen.

I vilken utsträckning de är med i själva verksamheten, hands-on, det varierar, alltifrån lärare som är med och spelar till lärare som sitter i en soffa vid andra sidan hallen, och är glad att de får två timmars paus. Och vi gör ingenting, utan låter det vara upp till läraren...de lärare som ser som en naturlig sak att följa med in på tennisbanan och innebandyplanen, och att vara med hela tiden, deras elever är ju mer närvarande, i villig mening.

Slutligen är det i ett antal av fallen så att Handslaget "finansierar sådan verksamhet som är ett kommunalt ansvarsområde". Vare sig Idrottsklassen, IV-klassen, Kirsebergsprojektet eller ridprojektet, vilka var en del av skolschemat under hela terminen, hade kommit till stånd utan Handslagsfinansiering. Dessutom var det föreningarna som utformade innehållet i verksamheten. Skolan har egentligen inte någon bestämmanderätt över innehållet, mer än att man naturligtvis kan säga nej tack till projektet. I gengäld kostar projektet inget för skolan, vilket som sagt säkert påverkar beslutet, eftersom detta är en av de få saker skolorna ha fått gratis på många år. I de flesta fallen blev Handslagsprojektet också utgångspunkt för schemaläggning.

När vi ringer, säg i augusti, då säger vi att vi kan de här dagarna, och då anpassar de schemat efter det, så visst har vi påverkan på skolan, redan nu.

Om vi tittar på många skolor som har handslagspengar, så lägger man det som en frivillig obligatorisk aktivitet..man lägger in det på ungarnas schema...till exempel att alla elever börjar klockan åtta på tisdagarna, och då har man handslaget, det innebär att deras vanliga lektioner börjar inte förrän klockan elva. Men det innebär också att eleverna får längre schema, då går dom till klockan fyra på eftermiddagarna varje dag. Och handslaget är egentligen inget man kan tvinga eleverna till, man rekommenderar dom att ha handslaget, men är man inte där – dom har närvarokontroll... Men jag tror att man biter sig i rumpan i skolan. För börjar föräldrarna protestera, så sitter man där med skägget i brevlådan. Då kommer inte ungarna på aktiviteten, då är de hemma och gör läxor på förmiddagen istället.

Min erfarenhet säger mig att Handslagsprojekten tar på sig huvudansvaret för undervisningen. Scheman läggs enligt föreningarnas önskemål, Handslagsverksamheten definieras in på schemat på olika sätt som snarare kan betecknas som kreativt än ”enligt skollagens bokstav”, och all Handslagsverksamhet utförs av föreningsaktiva. Allt detta är fullt rimligt och följer av det enkla konstaterandet att *det som sker på skoltid, det måste anses ske på skoltid*. När två sociala fält korsas får det obönhörligen konsekvenser, på båda fälten.

Slutsatser

Både den svenska regering som finansierade Handslaget och Riksidrottsförbundet, vars medlemsföreningar genomförde verksamheten, hade den grundläggande målsättningen att Handslaget skulle bidra till att *öka möjligheterna för att aktivera barn och ungdomar som inte redan är fysiskt aktiva och skapa intresse för en fortsatt aktivitet utanför skolan*. Inledningsvis citerade jag RF:s kommentarer till instruktionen gällande de fem teman för Handslagsprojekt, som man också kan se som vägledande för de beviljande organen. I punktform handlade de om följande, utvärderingsbara punkter:

1. ”Huvuddelen av idrottens ledare är ideellt verksamma, om de skall kunna delta i skolans verksamhet måste de rimligen ersättas.
2. Idrottsföreningarnas verksamhet... är inriktad på de barn och ungdomar som söker sig dit av egen fri vilja. Den fysiska akti-

viteten i skolan har som sin viktigaste målgrupp de som av olika skäl inte lockas av idrottsrörelsens utbud. Här krävs en annan inriktning och pedagogik, som i sin tur säkert kräver utbildning av de idrottsledare som engageras i skolans arbete.

3. Det är slutligen viktigt att betona ansvarsfördelningen mellan den offentliga skolan och den frivilliga idrottsrörelsen. Idrottsföreningarna kan vara en viktig stödresurs i skolans verksamhet, men aldrig ta på sig huvudansvaret för undervisningen”.

Som framgått gäller för de fjorton projekten att i samtliga projekt utom tre utförs aktiviteten av personer som normalt lönearbetar åt föreningen. I de stora föreningarna använder man sig av heltidsanställda instruktörer, medan det i ett antal föreningar är en föreningskonsulent som utför aktiviteten. Undantagen gäller två föreningar där en aktiv (elit)idrottare förenar sin träning med Handslagsaktiviteten, samt i ett fall där ett pensionerat par, både utbildade idrottslärare, ansvarar för verksamheten.

En annan inriktning och pedagogik fanns i tre av projekten, Malmö KFUK-KFUM, Heleneholms IF samt IV/MABI. I allt väsentligt såg jag annars föreningsidrott, så som den normalt utövas i föreningen, utövad av skolelever. Ingen av mina informanter hade genomgått någon speciell utbildning för rollen som Handslagsinstruktör. Inte heller hade de någon formell utbildning för att handskas med elever med funktionshinder och motoriska brister. Om man vill öka möjligheterna för att aktivera barn och ungdomar som inte redan är fysiskt aktiva bör man ju, som Ingegerd Ericsson påpekar i sin Handslagsutvärdering, även vända sig till sådana elever (Ericson 2007).

Den tredje punkten är som läsaren förstått nyckelfrågan. Vad aktörerna menar har uttrycks på olika sätt: ”...arvsfondens medel får inte *finansiera* sådan verksamhet som är ett kommunalt ansvarsområde”, ”...idrotten får aldrig överta något av det *ansvar* som skolan/kommunen har *för sin egen verksamhet*”, idrottsföreningarna...”*kan aldrig ta på sig huvudansvaret för undervisningen*”. Jag menar att samtliga de fjorton projekt jag studerat på ett eller flera sätt strider mot dessa principer. Jag har också svårt att se någon annan möjlighet än att de måste göra så för att bli meningsfulla. Anledningen är två sociala fält korsas.

Det finns ett talesätt som säger att när kartan inte stämmer överrens med terrängen kan man välja mellan att rita om kartan eller att ändra om i terrängen. I detta fall har huvudaktörerna – Regering och riksdag respektive Riksidrottsförbundet – hållit fast vid kartan och försökt ändra i terrängen. Men terrängen ser ut som den gör. Handslagsprojekt på skoltid snarare bekräftar de problem som finns än löser dem. Utifrån de generella behov som finns i dagens svenska samhälle av att ge alla en bra utbildning och tillgång till bra fysisk aktivitet, samt de förhoppningar och krav som den allmänna

opinionen ger uttryck för, vill jag påstå att dessa projekt snarare försvårar det arbetet.

Det påståendet grundar jag då *inte på den aktivitet projekten har åstadkommit bland Malmös skolbarn*. Som jag har konstaterat har de gjort en mycket värdefull insats och säkert sått många frön bland de barn och ungdomar som de arbetat med. Jag är också medveten om att när man skall göra en helhetsbedömning av Handslagssamarbetet i Malmö mellan skola och föreningsidrott måste man även räkna in alla de projekt som utspelas före och efter skoltiden. *Huvudskälet till påståendet är att statsmakterna istället borde satsa sina resurser på att stärka idrottsämnet i skolan, både kvantitativt och kvalitativt.*

Jag har i denna del redogjort för ett antal argument som problematiserar och ifrågasätter Handslagsprojekt på skoltid. *Min slutsats är att om Handslaget skulle bidra till att öka möjligheterna för att aktivera barn och ungdomar som inte redan är fysiskt aktiva och skapa intresse för en fortsatt aktivitet utanför skolan, skulle temat "utökat samarbete med skolorna" inte omfatta verksamhet på schemalagd skoltid.* För att åtgärda det övergripande problemet, att våra barn och ungdomar rör sig för lite, borde regering och riksdag istället satsa på att stärka skolidrottsämnet: utöka timantalet, se till att det finns behöriga lärare och adekvata idrottslokaler på varje skola, ge ämnet ett kvalitativt bättre och mer allsidigt innehåll, kanske skall man endast ge betyg på de teoretiska delarna i ämnet. Från en sådan styrkeposition skulle idrottslärarna sedan också kunna bli motorer i ett arbete för att elevernas fysiska aktivitet blir hela skolans angelägenhet. Från en sådan styrkeposition skulle skolan också kunna etablera ett omfattande samarbete med föreningsidrotten, men på sina egna villkor.

Det positiva som handslagsprojekten har att tillföra idrottsämnet bör således inarbetas i läroplanerna, skolan bör ha det juridiska och pedagogiska ansvaret för dem och de skall erbjudas alla elever på samma villkor. Detta anser jag inte i första hand av formalistiska skäl, utan för att man skall ha möjlighet att nå dem som alla parter helst vill att de skall nå: de som är för lite fysiskt aktiva. I samtliga dessa avseenden lämnar de handslagsprojekt jag studerat mycket i övrigt att önska. Därför är jag också principiellt kritisk till hela konstruktionen, på fälten som korsas och nästan samtliga konstruktörer: regering och riksdag, det allmänna skolsystemet, kommunen, landets idrottslärarutbildningar och riksidsrottsförbundet. Den enda part jag inte har någon principiell kritik mot är handslagsföreningarna och deras aktiva, för de gör vad de kan. De tillhör vardagslivets hjältar. Efter en lång diskussion kring dessa frågor sade en av mina informanter sammanfattningsvis: "Min personliga uppfattning är ju att det är bättre vi gör det här än ingenting". Jag svarade att jag höll med honom om det, men att vi kan ställa högre krav på ett samhälle som säger sig värna om det uppväxande släktet. Även härom blev vi överens.

Referenser

- Andersson, Oscar (2006). *Först skolan, sen fotbollen – en utvärdering av IV-MABI 2005/2006*. Malmö högskola, Hälsa och samhälle.
- Antin, Lars & Karlsson, Tommy & Jackson, Paul (2006). *KIOSK ideér och praktik*. KFUK/KFUM.
- Bourdieu, Pierre (1993). *The field of cultural production: Essays on art and literature*. Cambridge: Polity Press.
- Bourdieu, Pierre (1997). *Kultur och kritik*. Göteborg: Daidalos.
- Ds 2002:43 (2002). Stockholm: Fritzes.
- Engström, Lars-Magnus (2002). "Hur fysiskt aktiva är barn och ungdom?" *Svensk Idrottsforskning* nr 3.
- Ericson, Ingegerd (2007). Hur ser utbildningsbehovet ut bland idrottsledare i skolan? Riksidrottsförbundet. <http://www.rf.se/files/{13D337EE-3864-43FB-A92B-EFA28FDADE8C}.pdf>
- Peterson, Tomas (2007). När fälten korsas: Om handslagsprojekt på skoltid. Stockholm: Riksidrottsförbundet, http://www.rf.se/ImageVault/Images/id_594/scope_128/ImageVaultHandler.aspx
- Peterson, Tomas (2008). When the Field of Sport crosses the Field of Physical Education. *EDUCARE*. Malmö: Lärarutbildningen, Malmö högskola.
- Riksidrottsförbundet, <http://www.rf.se/files/{C7E397FB-791A-4BCE-BC40-4A06836030E4}.pdf>
- Riksidrottsförbundet, <http://www.rf.se/files/{F9E027CE-C1FB-4178-B5FO-91E1170D594}.pdf>
- Riksidrottsförbundet, <http://www.rf.se/files/{85763D97-4102-4AFC-9230-54184D4422E2}.pdf>
- SDS 2003-02-01
- Åkesson, Joakim (2007). *Idrottslärarna i Malmö. En undersökning av kön, lön, ålder och behörighet bland Malmös idrottslärare*. Idrottsvetenskap, Malmö högskola.